

فصلنامه بین المللی قانون یار

License Number: 78864 Article Cod:Y5SH19A66645 ISSN-P: 2538-3701

بررسی فقهی مددکاری اجتماعی در اسلام

(تاریخ دریافت ۱۴۰۰/۰۴/۱۵، تاریخ تصویب ۱۴۰۰/۰۹/۱۸)

علی زینلی^۱

دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه حقوق جزا و جرم شناسی

دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

چکیده

در عصر انفجار اطلاعات و دنیای ماهواره و اینترنت و در هنگام فرو ریختن و آوار شدن بهمن اطلاعات بر رهگذران جاده امروز، سرپناهی مطمئن و تکیه گاهی امن، نیاز جدی انسان است. عصر ما عصر بی پناهی، سردرگمی، بحران شخصیت و در عین حال عطشناکی انسان دریافتن نگاه مهربانی است که خستگی های درونی او را بگیرد و به امنیت و آرامشی سبز میهمانش سازد. نقش دین در شکل گیری و شکوفایی تمدن بشری در کنار سعادت اخروی آنها بوده اند. بنابراین انسان برای رسیدن به یک زندگی آرام نیاز به مذهب دارد. چنانچه با مددکاری اجتماعی آشنا باشیم و موضوع کار آن را بشناسیم، در این مقاله قصد بررسی این مهم در دین مبین اسلام را داریم چرا که شاید به دلیل بی اطلاعی از بنیان مددکاری در اسلام، همگان این رشته را به صورت وارد شده از کشور های خارجی بشمارند، در حالی که این چنین نیست.

روش ها: در این مطالعه مرور نظام مند، همه آثار منتشر شده در قالب مقالات و کتب منتشر شده بررسی شده است. از ۷ پایگاه اینترنتی ۲۷ مقاله گردآوری شد، و از آن ۱۴ مورد، بررسی شد. پس از گردآوری منابع یافته ها بر اساس چارچوب از پیش تعیین شده دسته بندی شدند.

یافته ها: با بررسی دقیق نهج الفصاحه، وسایل الشیعه، غررالحکم، تفسیر تستری، نهج البلاغه، تحت العقول، بحارالانوار، قرآن کریم، شهاب الاخبار، اصول کافی، ارشاد شیخ مفید و نصایح و استخراج

^۱ alizeinali995@gmail.com

فرمایشات امامان و پیامبر و همچنین تفسیر سخنان آنان و به علاوه کلام خداوند در قرآن کریم، صحنه ای بر صدق اطلاعات ما می نهد که مددکاری از پیش نیاز های زندگی سنتی و صنعتی بوده و هست، چرا که مردمان هر دوره به دلایل زیادی که ممکن است به وجود آید، می توانند دچار مساله شوند که در این صورت بشر به صورت دلسوزانه و مددکارانه به سوی هم برای یاری رساندن به هم بشتابند. حال این مسایل می توانند از قبیل اختلافات زناشویی، شغلی، اجتماعی، انتظامی، حقوقی و... باشند.

نتیجه گیری: پس از مرور این مقاله که اطلاعاتی از دیرباز به ما می دهد، به روشنی مشخص میکند که مددکاری به شیوه های گوناگون حتی از قبل از اسلام و در ادیان دیگر هم وجود داشته، اما آنچه مهم است این است که دین اسلام به عنوان آخرین دین الهی و جامع ترین آن، توصیه ها و راهکار های کامل تر و دقیق تری در این خصوص دارد، چنانکه در این پژوهش به آیات و فرمایشات پیامبر و امامان به طور دقیق به صورت مستند اشاره شده است.

واژگان کلیدی: فقه، مددکاری اجتماعی، اسلام، مشاوره، اجتماع و جامعه

مقدمه

زندگی ها در دوران باستان را می توان به شکلی ساده در نظر گرفت اما نه به گونه ای که عاری از مشکلات باشند. بنابراین حال می دانیم اختلافات از دیر باز وجود داشته است پس لازم بوده است که راهی برای حل این اختلافات چاره اندیشی شود. ادیان الهی پاسخگوی مناسبی برای این رفع این نیاز بوده و هست. چند قرن قبل از میلاد مسیح، پیامبری در ایران ظهور کرد که مردم او را "زرتشت" می نامیدند کتابش "اوستا" نام داشت. زرتشت برای اهورا مزدا هفت جلوه یا هفت صفت برمی شمارد که عبارتند از: "نور، منش پاک، راستی، قدرت، تقوا، خیر، فنا ناپذیری" در آیین زرتشت نیکی ها، روشنی ها و زیبایی ها به مبدأ خیر و زشتی ها و تیرگی ها و پستی ها را به مبدأ شر نسبت می دهند. انسان یارای آن را دارد که از میان نیکی و بدی آنچه را می خواهد برگزیند. آدمی مسئول کار و کردار خویش است و جایی برای سرنوشت و تقدیر باقی نمی ماند تا کسی بتواند گناه کاهلی و رفتار خود را برگردن آن اندازد. آیینی که چنین ساده و سودمند بود به خوبی می توانست راه روشنی و پاکی را به

مردم نشان دهد و شوق به معرفت و عمل را در دلها برانگیزد. اساس آیین زرتشت بر مبارزه با بدی‌ها و نابسامانی‌ها بوده است و پیروان آن همواره باید برای کمک به اهورامزدا، همچون سربازی با منش‌های پلیدی در ستیز باشند. در آیین زرتشت "داد و دهش" مترادف "خیرات و میرات" است و خدمات اجتماعی به اشکال مختلف در این مذهب دیده می‌شود. (۱)

پس از معرفی مختصری از زرتشت، شاید نیاز باشد که اشاره ای به موضوع اصلی مقاله که دین مبین اسلام است بکنیم. در خصوص خدمات اجتماعی و ارائه‌ی آن به نیازمندان و محرومان جامعه، متون اسلامی، اعم از قرآن و روایات مملو از تذکرات، دستور العمل‌ها و توصیه‌هاست. اگر آیات قرآن کریم را در این خصوص بررسی کنیم و از تفاسیر مربوط به این آیات شریفه بهره بگیریم ملاحظه خواهیم کرد که آیات مربوط به خدمات اجتماعی را می‌توان در دو گروه تقسیم کرد. در تعدادی از آیات (نظیر: آیه ۷۷ سوره بقره، آیه ۴۷ سوره کهف، آیه ۷۶ سوره مریم) توجه به محرومان را به مؤمنین سفارش کرده است. در تعدادی دیگر (نظیر آیه ۹۰ سوره نحل، آیه ۳۸ سوره روم، آیه ۲۶ سوره بنی اسرائیل، آیه ۳۶ سوره نساء) رسیدگی به امور محرومان را اکیداً امر کرده است. (۲) در اسلام و همچنین کتاب مقدس آن، بیانات و نصایح پیامبر و معصومان و نیز تفسیرهایی که انجام شده است؛ به آن مهم پی می‌بریم که آن دین فرمایشات مکرر و جدی در خصوص دست گیری از مردم کرده است و از جهات مختلف بر این موضوع تاکید داشته است.

بخش اول: مفاهیم و کلیات

بند اول: تعریف دین

دین در لغت به معنی جزا، اطاعت، قهر و غلبه، عادات و انقیاد، خضوع و پیروی است. در اصطلاح دینی مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی است که برای اداره امور جامعه انسانی است. این مجموعه، مقررات صحیحی است که موجب انگیزه، رفتار نیکو در افراد و نظم صحیح و عادلانه در اجتماع خواهد بود.

بند دوم: نقش و اهمیت دین در عصر ما

تبلیغ و زمینه سازی برای تربیت دین، و تثبیت و تقویت آن در درون نسل ها به طور همزمان ضروری بوده و در عصر ما و برای نسل حاضر ضروری تر و از اهمیتی بیشتر برخوردار است.

بند سوم: مفهوم اعتقاد مذهبی

اعتقاد مذهبی در اسلام یک مفهوم چند بعدی است که شامل طیف عمومی اعتقادات و اعمال افراد می شود که با آرمان های آنها به هم پیوسته اند.

بند چهارم: تعریف آسیب های اجتماعی

آسیب های اجتماعی: آسیب های اجتماعی در حوزه علم آسیب شناسی (Pathology) قابل بررسی و مطالعه است. و آن عبارت است از « مطالعه و شناخت ریشه ای بی نظمی ها در ارگانسیم ». (۲) در واقع می توان گفت آسیب شناسی اجتماعی، مطالعه ناهنجاری ها و آسیب های اجتماعی نظیر اعتیاد، فقر، خودکشی، روسپیگری، طلاق، بیکاری و... همراه با علل و شیوه های پیشگیری و درمان آن هاست.

بخش دوم: نقش آموزه های دینی در پیشگیری از آسیب های اجتماعی

آشنایی صحیح با مبانی دینی و پرورش کامل مذهبی و ایمان قوی و راسخ به خالق هستی و تعالیم الهی که هدف آن رشد هماهنگ استعدادهای عقلی و عاطفی و نیروی اراده شوق به کمال و عشق به فضیلت و حقیقت و رسیدن به مقام والای انسانی است. فرضیه ها، دستورها، روش ها و برخی اصول مددکاری اجتماعی جدید را می توان به آسانی و فراوانی در آثار دینی ما چون قرآن، نهج البلاغه و مجموعه های فقهی، ضمن احکام خمس، زکات، ارث، وقف و مصارف بیت المال و احکام حسبت و حاکم شرع و مانند آن مشاهده کرد اما متأسفانه از کسانی که در رشته مددکاری اجتماعی در غرب تحصیل کرده اند، و با گذشته ملی و فرهنگی ایران بیگانه اند، به اشتباه، می پندارند که مددکاری اجتماعی، یکباره سوغات و ارمغان غرب بوده است. (۳)

از دیدگاه اسلام مددکاری اجتماعی دست گیری از مستمندان و انفاق به نیازمندان از زیباترین ویژگی های نیکوی مؤمنان است. به گونه ای که توان آن را در کنار نماز برجسته ترین عبادت مورد قرآن

دانست. برجسته ترین اجتماعی انفاق عبارت است از: رفع فقر از چهره ی جامعه ی اسلامی و استقرار عدالت اقتصادی و اجتماعی، پیشرفت و پویایی نظام اقتصادی، صیانت جامعه از تباهی و گسترش فساد و یکی از بهانه های ترک انفاق، ترس از فقر و ناداری. در آینده به تعبیر قرآن در آیه ی ۲۶۸ سوره ی بقره، شیطان این خوف و هراس را در عشق برمی انگیزد تا آنان را از فضیلت والای انفاق محروم سازند. در نقطه ی مقابل، خداوند متعال در آیات متعددی از قرآن، به انفاق دهندگان داده است که نه تنها مال بخشیده شده را به آنان برمی گرداند بلکه برابر مال بخشیده شده را به آنان برمی گرداند. (۱۱)

با ظهور اسلام در ایران، توجه به محرومان جامعه و رسیدگی به این امور مورد توجه بیشتری قرار گرفت. احادیث و روایات بسیاری از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه معصوم در رابطه با رسیدگی به محرومان و فقرا وجود دارد. حضرت علی علیه السلام بالاترین نمونه و الگویی مددکاری در عالم بشریت به شمار می رود و در رفتار و سیره علوی توجه به این ارزش مشهود است. یکی از مصادیق توجه به مددکاری اجتماعی در اسلام وقف است که در وقف نامه های بسیاری تاکید بر رسیدگی به محرومان جامعه از عواید موقوفات شده است. امام علی بن ابیطالب (ع) در دوران کوتاه خلافتش، با رفتاری که نسبت به همه ی یتیمان و بینوایان و از کار افتادگان دارد به تمامی فرمانروایان می فهماند که وظیفه ی یک حکومت عدالت گستر و مردم دوست، رسیدگی دقیق و مهرآمیز به حال و روز طبقات رنج دیده و محنت کشیده و آسیب رسیده است. (۵) در قرن پنجم و ششم هجری تشکیلاتی موسوم به فتوحات «جوانمردان» به وجود آمد که وظیفه خود را رسیدگی به ضعیفان و مظلومان جامعه می شمردند و آنها حضرت علی علیه السلام را الگوی خود قرار داده بودند و به حدیث شریفه (لافتی الا علی) مستمسک بودن، لذا به آنها فتیان و به تشکیلات آنها فتوت می گفتند. برخورد آیین اسلام با خدمات اجتماعی و انسانی و ارائه خدمت به هموعان از مرز نصیحت به نیکو کاری و ارشاد و دعوت مردم به محبت و یاری، یا حمایت از سالمندان و کودکان، فراتر رفته و در واقع حمایت و مددکاری اجتماعی را نیز به شکلی انجام می دهد. قوانین مشخص و مدون تعیین کرده است (۴). بنابراین برای این که مصادیق گفته ها را مطرح کنیم که دلیلی بر راستی و درستی و همچنین بررسی اطلاعات مربوط مددکاری اجتماعی باشد، در ادامه به جزئیات می پردازیم:

اول) نخست بررسی آیات قرآن کریم

۱- "و امرهم شوری بینهم" در امور یکدیگر مشورت کنند (آیه ۳۸ سوره شوری) - ۲- و خدای تو حکم کرده که جز او هیچ کس را نپرستید و درباره پدر و مادر نیکویی کنید و چنانچه هر دو یا یکی از آنها پیر و سالخورده شوند که موجب رنج و زحمت شما باشند زنهار کلمه ای که رنجیده خاطر شوند مگویید و کمترین آزار به آنها نرسانید و با ایشان به اکرام و احترام سخن گوید (آیه ۲۳ سوره الاسراء) - ۳- مؤمنان کسانی هستند که زکات مال خود را به فقرا می دهند. (آیه ۴ سوره مؤمنون) - ۴- بر نایبانیان و لنگان و بیماران باکی نیست که (به جهاد نروند) یا تندرستان با آنان همسفره و معاشر شوند... (آیه ۶۱ سوره مؤمنون) - ۵- حقوق نزدیکان و خویشاوندان و مسکینان و در راه بازماندگان را ادا کن که صلۀ رحم و احسان به فقیران برای آنان که مشتاق لقای خدا هستند بهترین کار است و هم اینان (که نیکی می کنند) رستگاران عالمند. (آیه ۳۸ سوره روم) - ۶- هرگز نیکی و بدی یکسان نیست؛ بدی را با نیکی دفع کن، ناگاه (خواهی دید) همان کس که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی گرم و صمیمی است. (آیه ۳۴ سوره فصلت) - ۷- از قرآن مجید استفاده می شود که آنچه به سود مردم باشد پایدار و جاوید خواهد بود و آنچه سودمند نباشد، مانند کف بر روی آب به زودی از میان می رود و اثری از آن باقی نمی ماند. (سوره رعد آیه ۱۷) - ۸- مثل اللّٰذین ینفقون أموالهم فی سبیل الله کقتل خبه أثبتت سبع سنابل فی کل شبّله مانه و الله یضاف لمن یشاء و الله واسع علیم (بقره آیه ۲۶۱) که اموال خود را در راه خدا اتفاق می کنند، خوب بذری هستند که خب که در هر خوشه، یک صد دانه باشد و خداوند آن را برای هر کس بخواهد و شایسته باشد، دو یا چند برابر می کند، و او به همه چیز داناست.

پیامبر اکرم (ص):

۱- در حدیثی آمده است: از رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم پرسیدند: محبوب ترین مردم چه کسانی هستند؟ فرمود: آن کسی که وجودش برای مردم سودمندتر باشد. (اصول کافی، ج ۲، ص ۱۶۴، حدیث ۷) - ۲- پیامبر (ص) فرمود: هر کس غمی از غمهای دنیا از برادرش بردارد خدای متعال یکی از گرفتاری های روز قیامت را از او بخواهد داشت. (شهاب الاخبار ۱۹۴) - ۳- اصول کافی ۲۷۱/۳ امام باقر (ع) فرمود - رسول خدا فرمودند: آن که مؤمنی را شاد سازد مرا شاد کرده و آن که مرا شاد سازد خدا را شاد کرده است - ۴- در جایی دیگر رسول خدا فرمود: براستی که بهترین اعمال به سوی خداوند عزوجل وارد ساختن سرور و خوشحالی بر مؤمنین است. (اصول کافی جلد ۳ ص ۲۷۲) - ۵-

پیامبر فرمود: هر کس با خردمندان مشورت کند به راه ثواب هدایت شود. (ارشاد شیخ مفید ص ۱۴۲)
 ۶ - از پیامبر اکرم است: خوشبخت آن کسی است که از سرگذشت دیگران پند گیرد. (نصایح ص ۱۶)

امام علی (ع):

۱ - علی علیه السلام، در سفارشات خود به مالک اشتر می فرماید: «در باره طبقه پایین اجتماع، بیچارگان، بینوایان، نیازمندان و زمین گیران، در این طبقه مردمی پیدا می شوند که به اندک نوایی قانع می شوند و کسانی که از شدت ضعیفی برخوردارند، پریشانی خود را پوشیده است ولی از بلند طبعی و حیا دست گذاری بر نیارند، خداوند به حقوق آنها احترام بگذارد...، نباید هیچ فکری تو را از توجه به حال محرومان غافل کند. پرداختن به کارهای مهم عذر و تقصیر در وظایف کوچک نمی شود. همت خود را از آنها مگردان. و... در برابر ناتوانان، افتاده و فروتن باش و چنان وانمود کن که تو به این روش نیازمندی، کسانی که بر اثر کهن جامگی و درویشی، دیده های پرنخوت گردن کشان حاضر نیستند در آنان بنگر و همه جا مورد اهانت و تحقیرند، به بارگاه تو راهشان نمی دهند، آنها هم حاجت هایی دارند و دستشان به دامان تو نمی رسد، باید که به کارهایشان رسیدگی کنی. گروهی خداترس و فروتن را که به امامت و دیانتشان اعتماد بگمار تا درخواستهای آنها را به عرض تو برسانند. آنگاه در حق آنان چنان رفتار کن که روز لقای پروردگار در پیشگاه مقدس او معذور باشی، نیاز به آنان به دادرسی و دادخواهی از دیگران بیشتر است، گرچه حق همگان را باید رعایت کنی و وظیفه الهی را بدون تقصیر درباره همه کس انجام دهی، اما درباره کودکان یتیم، افراد زمین گیر و پیران کهنسالی که نه راه چاره دارند و روی سؤال، بخصوص واریسی کنی و از... (۳) - ۲ - امام علی (ع) در جایی دیگر در سفارش خود به یکی از کارگزارانشان می فرمایند: «... آنان که راه چاره ندارند و از درویشان و نیازمندان و بینوایان و از بیماری برجای ماندگان اند که در این طبقه مستمندی است خواهند و مستحق عطایی است به روی خود نیاورده، و برای خدا حقی از خود را به آن اختصاص داده و نگهبانی آن را به عهده ات نهاده، پاس دار و بخشی از بیت المال و بخشی از غله های زمین های خالصه را در هر شهر به آنان واگذار... و با آنان چنان رفتار کن که چون خدا را دیدی جای عذرت بماند که این گروه از میان مردم به انصاف نیازمندترند از دیگران و...» (۳) - ۳ - امام علی (ع) به کمیل فرمود: به حق آن خدایی که شنونده است و فریادها و آواها را احاطه نموده، نیست کسی که

دلی را شاد گرداند مگر آنکه خدا در دل او سرور و خرمی می آفریند و مورد لطف و مهربانیش قرار دهد که هرگاه اندوه و مصیبتی به او رسد آن مهربانی به طرف آن اندوه مانند آب در سراسیمی روان گردد تا او را از آن محنت و مصیبت و پریشانی دور سازد همچنان که شتردار از گله خود شتر غریبه را دور می گرداند. (وسایل الشیعه، ج ۱۱، ص ۵۷۳). ۴ - رفع احتیاج و نیازمندی، نردبانی است که ملت از پله های آن بالا می رود و از پرتگاه محرومیت و تنگدستی که در آن احساسات شریف لگدمال شده است، نجات می یابد (۷). ۵ - امام علی از بی توجهی به پیرمرد نصرانی خشمگین می شود و فریاد بر می آورد که «تا جوان بود او را به کار کشیدید اکنون که پیر شده و ناتوان گشته است وی را به حال خود رها می کنید و از احسان و کمک به او باز می مانید.»

امام حسین (ع):

در حضور قریب به هزار نفر از صحابه و تابعان آنگاه که از مظالم معاویه سخنی راندند، فرمود: «پیامبر پیامبر، کوچک شمرده شد و کوران و لالان و زمین گیران در شهرها بی سرپرست افتاده و مورد ترحم قرار نمی گیرند و نه شما در موقعیت خود کاری را انجام می دهید و نه کسی را که انجام می دهد، کمک می کنید.»

امام صادق (ع):

مشورت دارای حدودی است که باید رعایت شود و گرنه ضررش بیش از نفع آن خواهد بود. کسی که با او مشورت می کنید باید عاقل، آزاد، رفیق و فهمیده باشد که به منظور تو پی ببرد، زیرا اگر عاقل باشد به تو نفع می رساند، و اگر آزاد و متدین باشد با خلوص در راهنمایی تو می کوشد، و چنان چه رفیق واقعی باشد اسرار را پنهان خواهد نمود و اگر هم درست منظورت را درک نماید آن وقت مشورتی کامل انجام پذیرفته است.

امام باقر (ع):

امام باقر فرمودند: خدا به خیری که محبوب تر باشد نزد او از مسرور ساختن مؤمن پرستش نشده. (اصول کافی جلد ۳ ص ۲۷)

امام سجاد (ع):

رساله حقوق امام سجاد (ع): حق مشورت کننده این است که اگر رأیی داری اظهار کنی و اگر نداری به صاحب نظری راهنمائی کنی. (نصایح ص ۴۱۸)

دوم) حال می توان به بررسی مطالب مربوط به مددکاری اجتماعی به صورت موضوعی پرداخت

الف) مطالب گردآوری شده در باب "مشورت":

۱ - مشاور باید خوش صحبت باشد (سوره محمد آیه ۲۶) - ۲ - مشاور باید مهربان و خوش اخلاق باشد. (سوره آل عمران آیه ۱۵۹) - ۳ - مشاور باید خوشرو باشد. (اصول کافی جلد ۳ ص ۱۶۲) - ۴ - و مشاور هم فی الامر فاذا غرمت فتوکل علی الله ان الله یحب المتوکلین (آیه ۱۵۹ سوره آل عمران) - ۵ - پیامبر اسلام می فرماید: مشورت حصار ندامت است و ایمنی از معضلات (نهج الفصاحه) - ۷ - جز با مشورت به راه راست نتوان رسید (غررالحکم ۴۶/۶) - ۸ - پیامبر می فرماید: با دانشمندان صالح مشورت کن (تفسیر تستری ص ۲۸) - ۹ - امام علی می فرماید: آن کس که با صاحبان خرد ناب مشورت نماید به راه راست هدایت گردد. (۹) - ۱۰ - امام صادق به (حمران) در پاسخ به سئوالی که کرده بود فرمودند: همانا مردم هلاک شدند چون نرسیدند ودرادامه فرمودند: بر در این علم قفلی است که کلی آن پرسش است. (اصول کافی جلد ۱ ص ۴۹) - ۱۱ - هیچ ثروتی چون عقل نیست و هیچ فقری چون حسد نیست و هیچ میراثی چون ادب نیست و هیچ پشتیبانی چون مشورت نخواهد بود. (نهج البلاغه حکمت ۵۴) - ۱۲ - علی (ع) شایسته مرد عاقل آن است که نظر صائب خردمندان را براندیشه خود بیفزاید و دانش خویش را به علم دانشمندان پیوند دهد (نهج البلاغه حکمت ۵۴) - ۱۳ - هر کس از نظریات مختلف استقبال کند و به آنها توجه نماید موارد اشتباه را می شناسد در نتیجه در تصمیم گیری کمتر دچار خطا و اشتباه می شود. (نهج البلاغه حکمت ۱۶۴) - ۱۴ - علی (ع): انسان خردمند از مشاوره بی نیاز نیست. (نهج البلاغه کلمات قصار ۵۱) - ۱۵ - هر کس خود رأی شد به هلاکت رسید و هر کس با دیگران مشورت کرد در عقل های آنان شریک شد. (نهج البلاغه حکمت ۱۶۱) - ۱۶ - مردی از پیامبر پرسید دوراندیشی و محکم کاری چیست؟ فرمود: با صاحب نظر مشورت کردن و رأیش را گردن نهادن. (تحف العقول ص ۷۹).

ب) مطالب گردآوری شده در باب "راهنمایی و هدایت":

۱- اهدنا الصراط المستقیم: پروردگاران ما را به راه راست هدایت کن (آیه اول سوره بقره) - ۲- این کتاب را تردید در آن نیست راهنمای پرهیزکاران است (آیه ۶ سوره فاتحه) - ۳- همانا این کتاب هدایت و رحمت برای مؤمنین است (آیه ۷۷ سوره نمل) - ۴- هر که به هدایتی دعوت کند پاداش او چون پاداش همه کسانی است که پیروی آن کنند و از پاداش آنان خیری نمی کاهد و هر که به ضلالتی دعوت کند گناه وی مثل گناه همه کسانی است که پیروی آن کنند و از گناه آنان خیری نمی کاهد (نهج البلاغه-۱۰۲۶).

پ) مطالب گردآوری شده در باب "نصیحت":

۱- سفیان بن عیینمه می گوید: شنیدم که امام صادق (ع) فرمود: بر شما باد به نصیحت کردن مخلوق برای رضای خدا که خدا را به عملی بهتر از آن ملاقات نکنی (اصول کافی جلد ۳ ص ۲۹۷) - ۲- رسول خدا فرمود: بزرگترین مردم از لحاظ مرتبه نزد خدا در روز قیامت کسی است که برای نصیحت خلق در زمین بیشتر دوندگی کند (اصول کافی جلد ۳ ص ۲۹۶) - ۳- امام علی (ع) به فرزندش امام حسن (ع) خردمندی نگه داشتن تجربه هاست و بهترین تجربه ها آن است که ترا پند دهد (تحت العقول ص ۱۲۷ از نامه امام علی (ع) به فرزندش امام حسن (ع))

ت) مطالب گردآوری شده در باب "کاستن از آلام روحی و تنش های عصبی":

۱- مهمترین کار مشاور در امداد (اصول کافی جلد ۱ - ص ۳۵۱) - ۲- پیامبر فرمود: هیچ بنده ای از امت من نیست که ملاطفت کند با برادر مؤمن خود به نوعی از ملاطمت مگر اینکه خدا از خدمه بهشت خدمتکار از برای او قرار می فرماید. (بحارالانوار جلد ۷۴ ص ۲۹۷) - ۳- چنانچه از ارحام و فقیران ذوالحقوق مذکور چون فعلاً نادان هستی ولی در آتیه به لطف خدا امیدواری اکنون اعراض می کنی و توجه به حقوقشان نتوانی کرد باز به گفتار خوش و شیرین زبانی آنها را دلشاد کن (آیه ۲۸ سوره اسراء)

بخش سوم: نقش قرآن در تعاون و اهتمام به امور یکدیگر

از اثرات دیگر دین این است که افراد مومن از احسان، خدمت و عطوفت نسبت به یکدیگر دریغ نمی‌ورزند و خواسته‌های بسیج شرعی یکدیگر را بر آورده می‌سازند. دین در سالم سازی محیط اجتماعی نقش بسزایی دارد. نماز و روزه و نور است که گرایش به گناه را از بین می‌برد. میل به نیکوکاری را زیاد می‌کند. تلاوت و شنیدن قرآن، انسان را از فحشا و منکرات و شرک نسبت به خدا باز می‌دارد. قرآن مشتمل بر حجت‌های روشنگری است و حقایق را چنان که باید روشن می‌کند و داستانهای عبرت آموز، مواعظ، بشارتها، اندرزها، وعده‌ها و وعیدهایی دارد که تلاوت کنندگان را از گناهان خود باز می‌دارد.

راهکارهای علمی و پیشنهادات

- در جامعه دینی نباید مصلحت‌ها جای حقیقت را بگیرد و راه حل‌های مقطعی بجای عدالت واقعی مورد توجه قرار بگیرد و منافع گروهی بر حقوق عمومی حاکم شود و تبعیض و بی‌عدالتی محور شود.

- در نگرش جدید، مردم و ضرورت آموزش عمومی در خصوص پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و مسئولیت مشترک همگان در این خصوص بیش از پیش مورد توجه واقع شود

- شیوه‌های تقویت اراده به آحاد جامعه خصوصاً جوانان آموزش داده شود که از جمله آنها به اهمیت توکل به خداوند باری تعالی و روش دعا می‌توان اشاره نمود.

- آگاهی بخشی به جوانان در مورد شرایط جامعه و مسائل مربوطه، که در این خصوص قرآن کریم می‌فرماید: اگر می‌خواهید که مردم به انحراف کشیده نشوند، باید به آن‌ها آگاهی بدهید.

- طرح شناسایی « نیازهای فکری و پاسخ به آنها » توسط دانشمندان علوم اسلامی.

- تقویت دین و معنویت در کانون خانواده و قداست بخشی به این کانون و توجه بیشتر به تربیت مذهبی کودکان و نوجوانان با جذاب کردن مسائل دینی که ظاهر آن در گرایش افراد به دین بسیار تاثیر گذار است.

- پاس داشتن ارزشها و آموزش قضاوت اخلاقی صحیح و باید و نبایدهای اخلاقی به فرزندان.

- هماهنگی، همدلی و همسویی نهادهای مسئول تربیتی، فرهنگی، اجتماعی، دینی و رفع مشکلات مربوطه و تعریف روشن از ارزشها و احترام و سنت‌ها.

- تقویت دین در زندگی روزمره بدین معنا که ملموس و قابل فهم برای همگان باشد و از حالت خشک و صرفاً تشریفاتی بیرون آید.

- تبلیغ و زمینه سازی برای تربیت دین و تثبیت آن در درون نسل‌ها هم گامی ضروری بوده و در جامعه ما از اهمیت بسیاری زیادی برخوردار است.

نتیجه گیری

دین مبین اسلام بر رسیدگی به نیازمندان تأکید زیاد دارد و در این خصوص برای خویشان نیازمند اولویت قائل شده است. تأکید اسلام بر این اولویت شاید به دلیل توجه به خانواده باشد و اینکه شناسایی افراد نیازمند در میان خویشان آسان تر صورت می‌گیرد. نکته مهم دیگری که از این آیات بر می‌آید کمک کردن در حد وسع و از روی ایمان و بدون هرگونه چشم داشت و فقط در راه رضای خداست. به هر حال، اگر کسی نمی‌تواند نیاز نیازمندی را برآورد، لااقل باید به گونه‌ای با او سخن بگوید که دلشکسته و مأیوس نشود. نکته دیگر اینکه تعالیم اخلاقی، اسلام از جمله مشورت، مؤیداتی برای حکم عقل اند مشروط به آنکه مانند اعمال عبادی، حدود آن حفظ و موازین آن رعایت شود. دینداری دارای آثار و فواید عظیمی در حیات فردی و اجتماعی است. در یک نگاه و منظر واقع بینانه، بسیاری از آموزه‌ها و تعالیم اسلامی به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم با مسئله مهم «پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی» در ارتباط است. اگر ورای حادثه‌های موجود در جامعه را بکاویم، می‌یابیم که عامل مهم این حوادث و آسیب‌ها، در فقر اخلاقیات و معنویات و ارزشهای دینی می‌باشد که هر روز کم رنگ تر می‌شود.

منابع و مآخذ

- ۱- ستوده، هدایت...، آسیب شناسی اجتماعی، تهران، آوای نور، ۱۳۸۷
- ۲- اقلیما، مصطفی، طرح ممیزی مددکاری اجتماعی در ایران و مقایسه آن با سایر کشور های جهان، ۱۳۷۵
- ۳- شهیدی، سیدجعفر، ۱۳۷۰، تهران، گیسوم، ص ۳۳۵-۳۳۶
- ۴- امام علی (ع) صدای عدالت انسانی، جرج جرداق، ۱۳۳۵، انتشارات دارالفکر الاسلامیه بیروت
- ۵- جابری، فرشاد، مبانی راهنمایی و مشاوره نوشته، تهران، ص ۲۰
- ۶- محمد موسی زاده، مریم، نقش آموزه های دینی برای جلوگیری از آسیب ها، ۱۳۸۸
- ۷- حسینی بهشتی، سید محمد، خدا از انتشارات بعثت، دیدگاه قرآن، ۱۳۵۲
- ۸- نهج الفصاحه، ابوالقاسم پاینده، عربی، اخلاق، انتشارات جاویدان، ۱۳۲۴
- ۹- وسایل الشیعه، محمد بن حر عاملی، عربی، انتشارات گیشوم، ج ۱۱، ۱۳۶۳
- ۱۰- غررالحکم، ابوالفتح آمدی، عربی، دار الکتب اسلامی، جلد ۱
- ۱۱- تفسیر تستری، عیون سود، محمد باسل، عربی، دار الکتب العلمیه
- ۱۲- تحف العقول، سخنان چهارده معصوم، عربی، ابن شعبه حرانی
- ۱۳- بحار الانوار، علامه مجلسی، ۱۳۱۵، جلد ۷۴
- ۱۴- شهاب الاخبار، محمد بن سلامه، عربی، تهران، ۱۳۶۱، چاپ ۱، جلد ۱
- ۱۵- اصول کافی، محمد بن یعقوب کلینی، عربی، ج ۳
- ۱۶- ارشاد شیخ مفید، شیخ مفید، ۴۱۳ ق،